

Литовченко С.В.,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу освіти дітей з порушеннями слуху
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
svetalitovchenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-0001-4667

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

На сучасному етапі у контексті реформ національної системи освіти визначено стратегію розвитку освіти дітей з особливими потребами, яка передбачає забезпечення доступності до якісної освіти на всіх рівнях, дотримання міжнародних та конституційних принципів у сфері освіти та соціального захисту. Особливого значення набуває організація кваліфікованого психологічного супроводу дітей, які потребують додаткової підтримки.

В основу організації досліджень у спеціальній освіті сьогодні має бути покладено такі світоглядні ідеї та ключові цінності: сприйняття та реалізація міжнародних підходів та загальнолюдських цінностей щодо дотримання прав людини, демократичні та гуманістичні норми розвитку світової спільноти, толерантність, недопущення дискримінації, повага до відмінностей (інакшості), визнання їх нормою, свобода вибору; пріоритет інтересів дитини, цінність дитинства та співпраці з родиною, акцент на індивідуальні потреби та можливості, сильні якості дитини («простір дружній до дитини», «дії в найкращих інтересах дитини» тощо). На часі – відродження / утвердження національних ідей, започаткування та розвиток нових засад національної системи освіти (повага до національної історії, традицій тощо).

Важливою ідеєю є мобільність та відкритість до змін системи освіти, реагування на сучасні соціальні (кризові) виклики і запити дітей, батьків, педагогів, утвердження провідною метою освіти розвиток людини та становлення особистості, її світогляду, цінностей.

Водночас, у надважкий період воєнного часу важливим є уважне ставлення до психологічного стану всіх учасників освітнього процесу, налагодження ефективної комунікації, зниження рівня тривожності, надання необхідної допомоги тощо. Діти з особливими освітніми потребами є найбільш вразливою категорією серед здобувачів освіти, які в умовах воєнного стану потребують особливої підтримки та уваги.

У здійсненні наукових досліджень необхідно враховувати: сучасний національний контекст, сьогоденні виклики, які існують в національній освіті; міжнародний контекст, загальноєвропейські тенденції; соціальну значущість результатів дослідження, а також етичні аспекти, психологічний емоційний стан дітей та дорослих.

На основі аналізу сучасних теоретичних підходів та практичної роботи з дітьми з особливим освітніми потребами, підготовки аспірантів визначено важливі аспекти досліджень у спеціальній освіті під час війни:

– в основі організації дослідження та визначені рекомендацій мають бути *ключові цінності сучасної освіти*: толерантність, недопущення дискримінації, повага до відмінностей, свобода вибору; пріоритет інтересів дитини, цінність дитинства та співпраці з родиною; акцент на індивідуальні потреби та можливості, сильні якості дитини;

– наразі в українській освіті впроваджено нові підходи до визначення особливих освітніх потреб дитини та забезпечення необхідного обсягу (рівня) підтримки в освітньому процесі. Виділено категорії освітніх труднощів, зокрема *соціоадаптаційні труднощі (особистісні, середовищні)* як ієрархічно найвищий рівень труднощів (у порівнянні з функціональними, інтелектуальними тощо), який відображає якість взаємодії дитини та середовища, в якому вона перебуває. В умовах війни ймовірно збільшується частка дітей, що можуть мати тимчасові соціоадаптаційні труднощі (можуть полягати в наявності бар'єрів на шляху до формування навичок пристосування до умов соціального середовища; інтеграції в соціальні групи тощо). Постановами Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року №493 та від 30 серпня 2022 року №979 внесено зміни до «Положення про інклюзивно-ресурсний центр», зокрема уточнено значення терміну «підтримка в освітньому процесі» («підтримка, що надається здобувачам освіти постійно або тимчасово та передбачає створення для них сприятливих для навчання умов у закладі освіти, а також здійснення додаткових заходів, спрямованих на подолання їх освітніх труднощів, у тому числі тих, що виникли *внаслідок психологічної травми*»); доповнено характеристику *соціоадаптаційних труднощів* (можуть полягати в ... *проявах наслідків психологічної травми*), відповідно діти, які отримали психологічну травму внаслідок військових дій можуть отримувати послуги інклюзивно-ресурсних центрів, додаткову підтримку в освітньому процесі (встановлюється наявність у дитини особливих освітніх потреб, які зумовлені не порушеннями чи особливостям розвитку, а є наслідками психологічної травми);

– у період воєнного часу особливо важливим є налагодження ефективної комунікації, уважне ставлення до *психологічного стану батьків* дітей з особливими освітніми потребами, зниження рівня їхньої тривожності. Під час дії

надзвичайних ситуацій діти навчаються переважно дистанційно, значна робота здійснюється вдома; за умови частих повітряних тривог, що переривають навчання, закріплення навчального матеріалу продовжується також вдома, з батьками, тож батьки та члени родини більшою мірою потребують психологічної та методичної підтримки від фахівців. Зазначимо сучасні положення щодо педагогічної діяльності, орієнтованої на інтереси сім'ї: визнання того, що сім'я є елементом стабільності у житті дитини, в той час як педагоги можуть змінюватися; розуміння й урахування потреб дітей, думки батьків під час розробки індивідуальних навчальних планів, програм тощо; заохочення і створення умов для взаємної підтримки батьків; розуміння унікальності кожної сім'ї; запровадження в закладі освіти політики та системи послуг, які забезпечують сім'ям необхідну підтримку; турбота про те, щоб послуги, які надаються родинам, були комплексними, скоординованими, гнучкими, доступними й відповідали потребам кожної родини;

– у процесі взаємодії, проведенні дослідження важливо дати учням відчуття безпеки, впевненості, що дорослі можуть відповісти на важливі питання (обговорювати події війни спокійно, із врахуванням віку дітей, вислуховувати); не зважаючи на складні обставини війни, варто сприяти формуванню у дітей позитивного світосприйняття, запевняти у тому, що ворог зазнає поразки і незабаром ми знову повернемося до мирного життя; за потреби стабілізувати психологічний стан дітей, надавати психологічну підтримку, створити зону комфорту;

– враховувати особливості роботи з дітьми, які з родинами стали внутрішніми переселенцями, зазнали значної психологічної травми, були свідками трагічних подій (психологи підкреслюють, що наслідки психологічної травми, стресу починають проявлятися орієнтовно через півроку після трагедії);

– дослідники мають пристосовуватися до нових викликів, бути готові проводити роботу в різних умовах – традиційно у класі, в укритті, дистанційно у синхронному чи асинхронному режимі і це часто непередбачувано (якщо раптом спрацює тривога, погіршиться безпекова чи епідемічна ситуація); важливо підготувати не лише зміст, а й форми роботи, які можна швидко застосувати при зміні ситуації, формату взаємодії;

– при використанні зарубіжних матеріалів варто адаптувати їх до особливостей національної освіти, дотримуватися коректності, вимог «не нашкодити», враховувати психологічний стан дорослих та дітей.

У проведенні досліджень враховуємо сучасні вимоги до організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами: відповідність нормативно-правовому забезпеченню, інноваційним психолого-педагогічним підходам, перспективи розвитку спеціальної освіти. У період дії воєнного стану

прийнято низку нормативно-правових документів, що регулюють діяльність закладів освіти, зокрема: постанова Кабінету Міністрів України №979 від 30 серпня 2022 року «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності спеціальних закладів загальної середньої освіти» [1], накази МОН України №274 від 28 березня 2022 року «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» [2], №290 від 1 квітня 2022 року «Методичні рекомендації щодо окремих питань завершення 2021-2022 навчального року» [3], листи МОН України №1/10258-22 від 06.09.2022 «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році» [4], №1/3710-22 від 28 березня 2022 року «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану» [5] та ін.

Маємо усвідомлювати, що після закінчення війни, освіта буде мати нові виклики, не менш складні ніж під час воєнного часу, які потрібно буде вирішувати.

Література

1. Постанова Кабінету Міністрів України №979 від 30 серпня 2022 року «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності спеціальних закладів загальної середньої освіти». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2022-%D0%BF#n2>

2. Наказ Міністерства освіти і науки України №274 від 28 березня 2022 року «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

3. Наказ Міністерства освіти і науки України №290 від 01 квітня 2022 року «Методичні рекомендації щодо окремих питань завершення 2021-2022 навчального року». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku>

4. Лист Міністерства освіти і науки України №1/10258-22 від 06.09.2022 «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/631/b2d/1e2/631b2d1e2e6de127999170.pdf>

5. Лист Міністерства освіти і науки України №1/3710-22 від 28 березня 2022 року «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану». Режим доступу: ukr.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86391/